

Zeszyty Naukowe
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu
2013, t. 49, nr 4

Henryk Korzusznik

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Zamiejscowy w Chorzowie
Katedra Finansów i Rachunkowości
e-mail: henryk_korzusznik@op.pl
tel. 32 431 23 79

Hanna Michalska

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu
Wydział Zamiejscowy w Chorzowie
Zakład Zarządzania i Ekonomii
e-mail: h.michalska@op.pl
tel. 32 349 84 98

Zagadnienia opłat i prowizji bankowych

***Streszczenie.** W prezentowanym artykule autorzy podjęli próbę przybliżenia wybranych aspektów opłat i prowizji w sektorze bankowym w Polsce. Skoncentrowano się na następujących kwestiach: sfera regulacji opłat i prowizji, poziom i struktura opłat i prowizji, opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych, prowizje i opłaty związane z rozliczeniami pieniężnymi, abuzywne klauzule umowne a opłaty i prowizje za usługi bankowe. Ponadto zwrócono uwagę na problematykę klauzul niedozwolonych, które spotyka się w umowach funkcjonujących na rynku bankowym. Jest to stosunkowo rzadko wykorzystywany instrument ochrony interesów słabszej strony stosunków prawnych między profesjonalistą a konsumentem. Wydaje się, iż z uwagi na skalę rozwoju usług bankowych zagadnienie opłat i prowizji powinno być przedmiotem stałych analiz prowadzonych przez liczne, funkcjonujące w sferze ochrony konsumenta, wyspecjalizowane podmioty.*

***Słowa kluczowe:** opłaty i prowizje bankowe, opłata interchange, klauzule niedozwolone w umowach bankowych*

Wstęp

Od kilku lat notuje się wzrost zainteresowania problematyką opłat i prowizji w praktyce bankowej. Ma to wyraz m.in. w poszerzaniu zakresu przedmiotowego oraz wzroście poziomu dochodów z tego tytułu¹. Równolegle obserwuje się pewne ożywienie różnych środowisk, w tym Narodowego Banku Polskiego,

¹ M. Bączyk, E. Fojcik-Mastalska, L. Góral, J. Pisuliński, W. Pyzio, *Prawo bankowe. Komentarz*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007, s. 588.

Ministerstwa Finansów, Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego czy Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, w zakresie kształtowania się warunków umów na rynku bankowym. Z inicjatywy Komisji Europejskiej prowadzono na dużą skalę badania oraz konsultacje w sprawie rachunków bankowych².

Celem opracowania jest przybliżenie wybranych aspektów opłat i prowizji w sektorze bankowym w Polsce. Skoncentrowano się na następujących kwestiach:

- sfera regulacji opłat i prowizji,
- poziom i struktura opłat i prowizji,
- opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych,
- prowizje i opłaty związane z rozliczeniami pieniężnymi,
- abuzywne klauzule umowne a opłaty i prowizje za usługi bankowe.

Zagadnienia te naświetlają różne relacje między nieprofesjonalistą (konsumentem) a profesjonalistą na rynku usług bankowych. Szczególną uwagę zwrócono na stosowanie klauzul niedozwolonych. W prezentowanym artykule wykorzystano dostępną literaturę, raporty Narodowego Banku Polskiego oraz Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego, sprawozdanie Zarządu Banku z działalności Grupy Kapitałowej PKO Banku Polskiego S.A., orzecznictwo Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

1. Sfera regulacji

Można wyróżnić dwa poziomy źródła regulacji opłat i prowizji bankowych. Pierwszy tworzą normy ustawowe, mające charakter powszechnie obowiązujący. Są to ramy określające zasady odpłatności za usługi świadczone na rynku bankowym, w warunkach konkurencyjnych³.

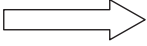

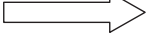
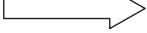
Regulacje bankowe mające wypełniać treścią szczegółową zakreślone normy, stanowią drugi poziom źródeł. Rolę podstawowego regulatora pełnią umowy bankowe oraz uzupełniająco wzorce umowne, tj. ogólne warunki umów, regulaminy bankowe, ogłaszane stawki (taryfy, tabele) opłat i prowizji⁴.

Postanowienia ustawowe pozostawiają bankom uniwersalnym duży zakres swobody w ustalaniu zakresu przedmiotowego, wysokości opłat i prowizji, zasad ich pobierania, co może być przyczyną powstawania sytuacji problemowych w kontaktach z klientami. Można wyróżnić następujące rodzaje spraw podlegających regulacjom prawa bankowego:

² *Stanowisko Ministerstwa Finansów w sprawie dokumentu – Konsultacje w sprawie rachunków bankowych*, Warszawa, 12 czerwca 2012 r.

³ *Prawo bankowe oraz ustawa o Narodowym Banku Polskim*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 67-68, 108-109.

⁴ Z. Ofiarski, *Prawo bankowe. Komentarz*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 727-728.

<p>A</p> <p>Opłaty i prowizje</p> 	<p>„Bank może pobierać przewidziane w umowie prowizje i opłaty z tytułu wykonywanych czynności bankowych oraz opłaty za wykonywanie innych czynności, w tym także za przygotowanie, sporządzanie i przekazywanie informacji stanowiących tajemnicę bankową upoważnionym przez ustawę osobom, organom i instytucjom”.</p>
<p>B</p> <p>Ogłoszenia</p> 	<p>„Bank obowiązany jest ogłaszać w miejscu wykonywania czynności, w sposób ogólnie dostępny: [...] stosowane stawki prowizji i wysokość pobieranych opłat”.</p>
<p>C</p> <p>Umowa rachunku</p> 	<p>„Umowa rachunku bankowego powinna określać w szczególności: [...] wysokość prowizji i opłat za czynności związane z wykonywaniem umowy oraz przesłanki i tryb ich zmian przez bank”.</p>
<p>D</p> <p>Umowa kredytu</p> 	<p>„Umowa kredytu powinna być zawarta na piśmie i określać w szczególności: [...] wysokość prowizji, jeżeli umowa ją przewiduje”.</p>

Rysunek 1. Opłaty i prowizje w regulacjach prawa bankowego

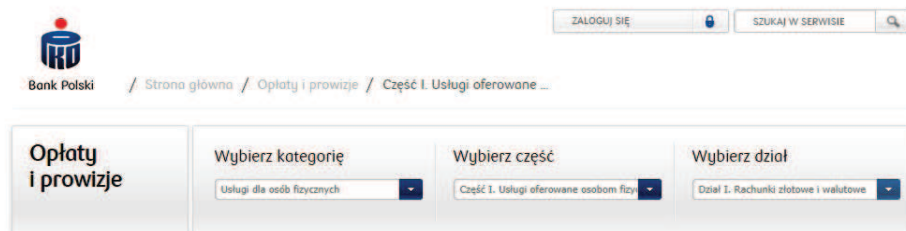
Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionych zapisów wynika, że opłaty i prowizje mogą być pobierane tylko wtedy, gdy zostaną przewidziane w umowie. Zatem bank nie może żądać ich wniesienia, gdy ten warunek nie jest spełniony.

Tabela opłat i prowizji (wyciąg) dostarczana jest klientowi w chwili podpisywania umowy. W praktyce banków tabele opłat i prowizji są dostępne w placówkach, na stronach internetowych, w serwisie internetowym oraz telefonicznym.

Dokumenty przybierają różną formę zewnętrzną, są mniej lub bardziej rozbudowane i dopracowane, czasami liczące kilkadziesiąt stron tekstu. Różna jest także używana terminologia, co może utrudniać porównywalność informacji, które są często uzupełniane o dodatkowe klauzule. Spośród analizowanych tabel opłat i prowizji można jako na wzorcowe wskazać rozwiązanie wprowadzone w dostępie internetowym przez PKO BP S.A. (zrzut z ekranu na następnej stronie).

Wybierając żadaną kategorię (łącznie jest ich 13) oraz część problemową i dział, otrzymujemy dostęp do szukanego typu usługi. W prezentowanym przykładzie jest to „Dział I. Rachunki złotowe i walutowe”, z podziałem na rodzaj konta (przykładowo PKO Konto za Zero, PKO Konto Pogodne, PKO Konto bez Granic). W tym samym trybie możemy pozyskać potrzebne informacje o kartach debetowych i charge, kredytowych, o kredytach konsumpcyjnych, mieszkaniowych i innych rodzajach usług bankowych.

Zrzut z ekranu witryny Banku PKO BP S.A.

Źródło: opracowanie własne.

2. Poziom i struktura opłat i prowizji

Mając na celu bliższą charakterystykę omawianego zagadnienia, sięgnięto po wybrane elementy rachunku wyników sektora bankowego w latach 2008-2011:

- wynik finansowy netto,
- poziom dochodów z tytułu opłat i prowizji,
- strukturę źródeł dochodów.

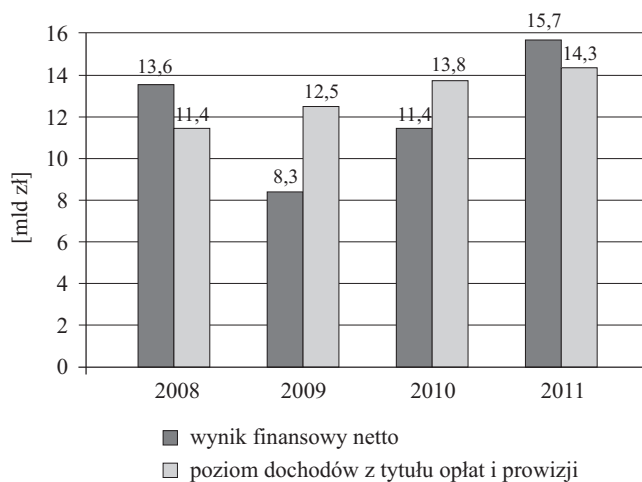
W warunkach wzrostu ryzyka obserwuje się wyhamowanie działalności banków, zwłaszcza zaostrzenie polityki kredytowej⁵. Rzutuje to na osiągnięte wyniki finansowe, w tym w zakresie opłat i prowizji. Podobne procesy występują także w innych krajach Unii Europejskiej.

Jak wynika z wykresu 1, w latach 2008-2011 w sektorze bankowym notuje się tendencję wzrostu osiągniętych wpływów z tytułu opłat i prowizji bankowych z 11,4 do 14,3 mld zł (o 25,4 p.p.). Tempo tego procesu było jednak bardzo zróżnicowane, a najniższe zanotowano w 2011 r. (o 3,6 p.p.) w relacji do roku poprzedniego. W tym samym czasie proces kształtowania się wyniku finansowego netto był bardziej zróżnicowany. Początkowo notuje się gwałtowny spadek poziomu zrealizowanego zysku netto, odpowiednio z 13,6 w 2008 r. do 8,3 mld zł w 2009 r., a w kolejnych latach wzrost do 11,4 mld zł w 2010 r. oraz do 15,7 mld zł w 2011 r. Łączna suma wypracowanego zysku netto sektora bankowego w Polsce w latach 2008-2011 w wysokości 49 mld zł była nieznacznie niższa od dodatniego salda opłat i prowizji bankowych, które wynosiło 52 mld zł.

W strukturze ogólnego wyniku finansowego sektora bankowego dominującą pozycję zajmowały dochody odsetkowe, które na koniec 2011 r. stanowiły 61%. Na podstawie wykresu 2 można stwierdzić, że wynik z tytułu prowizji i opłat jest ważnym, stabilnym elementem przychodów sektora bankowego, a jego udział kształtuje się na poziomie 25%. Opublikowane materiały sprawozdawcze Grupy Kapitałowej Banku PKO BP S.A. umożliwiają bliższe poznanie czynników wpły-

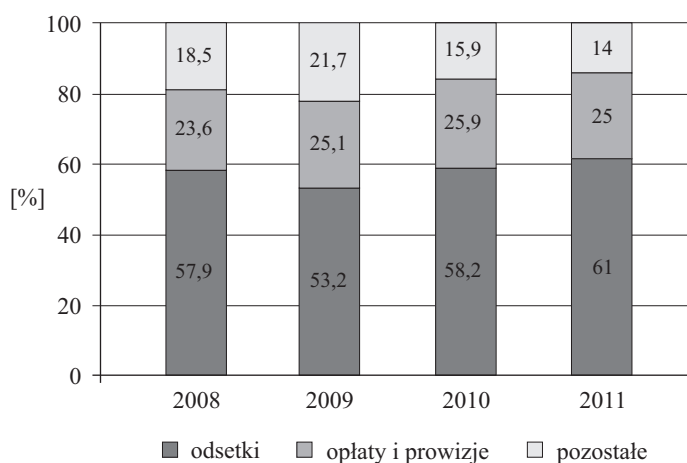
⁵ Sytuacja na rynku kredytowym. II kwartał 2013 r., NBP, Warszawa, kwiecień 2013.

Wykres 1. Wybrane elementy rachunku wyników sektora bankowego w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raport o sytuacji banków w 2011 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012, s. 63.

Wykres 2. Struktura źródeł przychodów banków komercyjnych w Polsce

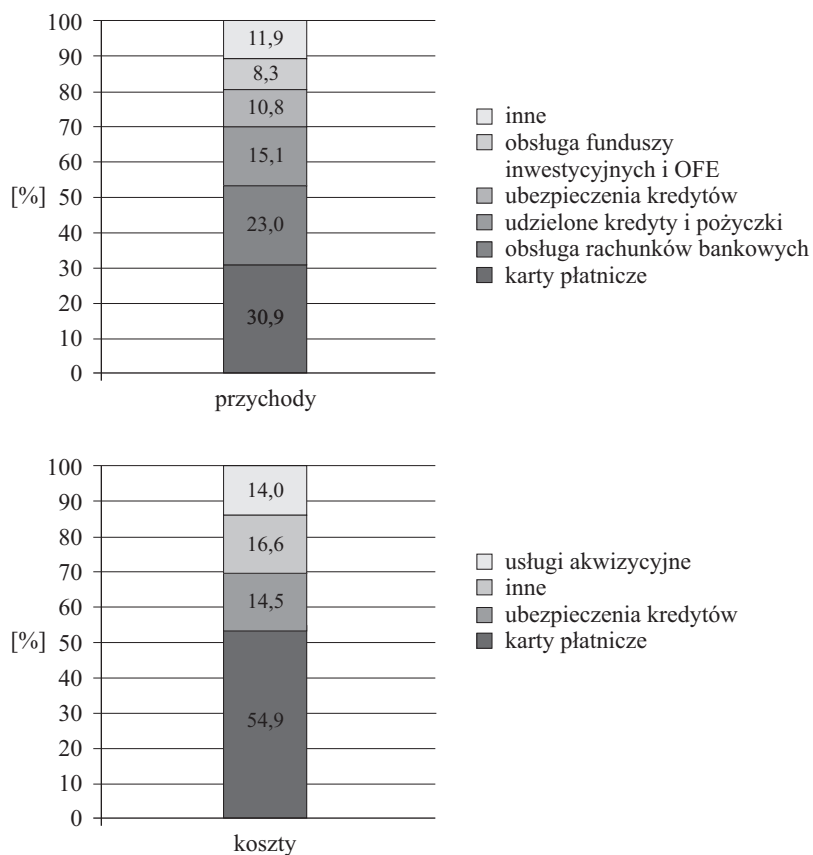

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Raport o sytuacji banków w 2011 r.*, s. 12.

wających na poziom i strukturę przychodów, ale także kosztów z tytułu opłat i prowizji⁶. Dodatkowo saldo Grupy Kapitałowej sięgało w końcu 2012 r. kwoty 3,1 mld zł, co stanowiło około 21% w skali całego sektora bankowego.

⁶ *Sprawozdanie Zarządu Banku z działalności Grupy Kapitałowej PKO Banku Polskiego SA za 2012 rok*, PKO BP S.A., 4 marca 2013 r., s. 15-16.

Wykres 3. Struktura przychodów i kosztów z tytułu opłat i prowizji bankowych Grupy Kapitałowej PKO BP S.A.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie Zarządu Banku z działalności Grupy Kapitałowej PKO Banku Polskiego SA za 2012 rok*, PKO BP S.A., 4 marca 2013, s. 15-16.

Jak wynika z wykresu 3, najbardziej dochodowymi były operacje związane z kartami płatniczymi (30,9% ogółu przychodów), obsługą rachunków bankowych (23,0%), udzielonymi kredytami i pożyczkami (15,1%) oraz ubezpieczeniami kredytów (10,8%). Wymienione rodzaje usług bankowych przyniosły prawie 80% przychodów ogółem z tytułu opłat i prowizji.

Banki komercyjne ponoszą także pewne koszty prowizyjne oraz opłaty na rzecz innych podmiotów. Skala wydatków jest jednak zdecydowanie niższa od przychodów, a do podstawowych zalicza się koszty z tytułu: kart płatniczych (54,9% ogółu), ubezpieczeń kredytów (14,5%) i usług akwizycyjnych (14,0%).

3. Opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych

Rozwinięte systemy kart płatniczych funkcjonują w ramach modelu płatności obejmującego cztery grupy podmiotów, tj. wydawców, którymi mogą być banki lub podmioty niebankowe, konsumentów, czyli posiadaczy kart, akceptantów, czyli podmioty prowadzące działalność handlowo-usługową przy wykorzystaniu kart płatniczych, oraz agentów rozliczeniowych, którymi mogą być banki lub inne podmioty. Podmioty funkcjonują w ramach danej organizacji płatniczej⁷.

Opłata interchange występuje na rynku kart płatniczych zarówno w przypadku transakcji bezgotówkowych, jak i gotówkowych (wyłaty gotówki w bankomatach). Może być ustalana przez członków organizacji kart płatniczych (Visa) lub przez same organizacje (Master Card), w formie zasad. Jest to prowizja wypłacana przez agenta rozliczeniowego na rzecz banku wydawcy od każdej transakcji przy użyciu karty płatniczej. Opłata interchange jest tylko jedną z opłat w modelu biznesowym czterostronnego systemu kart płatniczych⁸.

Na podstawie raportu przygotowanego w Narodowym Banku Polskim, podającego szczegółowej analizie opłaty interchange związane z akceptacją kart płatniczych w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej, można sformułować następujące spostrzeżenia:

- w Polsce notuje się relatywnie wysoki poziom płatności dokonywanych w formie gotówkowej. Ta sytuacja rodzi ujemne reperkusje dla sektora bankowego oraz dla gospodarki;
- istnieje autentyczna potrzeba dalszego, harmonijnego rozwoju rynku kart płatniczych, co wymaga podejmowania różnokierunkowych przedsięwzięć, w tym infrastrukturalnych;
- barierą ograniczającą jest poziom opłat pobieranych przez agentów rozliczeniowych, których częścią są opłaty interchange. Są one ustalane przez organizację kart płatniczych lub zrzeszone w nich banki;
- stawki opłat interchange są w Polsce najczęściej najwyższe w Europie. Powołany w 2011r. Zespół Roboczy ds. Opłaty Interchange przy Radzie Systemu Płatniczego NPB ma przygotować konkretne rozwiązania.

4. Prowizje i opłaty związane z rozliczeniami pieniężnymi

Poziom opłat i prowizji jest wyrazem prowadzonej polityki cenowej banków komercyjnych. Zmiany, jakie zachodzą w tym zakresie, są przedmiotem analiz

⁷ *Elementy finansów i bankowości*, red. S. Flejterski, B. Świecka, CeDeWu, Warszawa 2010, s. 237-238.

⁸ *Analiza funkcjonowania opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych na rynku polskim*, NBP Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, styczeń 2012, s. 43-45.

różnych firm konsultacyjno-doradczych, ale od pewnego czasu także Narodowego Banku Polskiego. Badania porównawcze są związane zwłaszcza z rozliczeniami pieniężnymi klientów detalicznych⁹. Na tej podstawie można, między innymi, sformułować dwa wnioski:

- porównanie cen usług bankowych w skali międzynarodowej, z uwagi na zróżnicowanie strategii w poszczególnych krajach, jest przedsięwzięciem złożonym. Wysiada się tezę, że średni roczny koszt korzystania z wystandaryzowanego koszyka usług (około 81 euro) nie odbiega od cen stosowanych w innych krajach,
- polityka cenowa polskich banków sprzyja wykorzystywaniu alternatywnych, w stosunku do tradycyjnego oddziału, kanałów dostępu do konta bankowego. Dla ilustracji można podać, że przelew zrealizowany za pośrednictwem Internetu jest średnio około 10 razy tańszy niż przez telefon oraz 20 razy niż w placówkach banków.

5. Abuzywne klauzule umowne a opłaty i prowizje za usługi bankowe

Szczególny reżim odpowiedzialności wobec konsumentów. Na gruncie stosowanych przez banki instrumentów, poprzez które realizują one swoje zadania i interesy, a zwłaszcza umów przez nie zawieranych, rodzą się pytania o zgodność ich treści z obowiązującymi przepisami prawa, o równouprawnienie stron stosunku prawnego, a także o ich przejrzystość i jednoznaczność dla stojącego po drugiej stronie konsumenta. W rozwiniętej ofercie usług świadczonych przez banki oraz ilości umów, jakie każdego dnia kształtują nowe stosunki prawne, niezbędne dla usprawnienia i przyspieszenia pracy banków stało się stosowanie wzorców umownych. Masowość transakcji finansowych wymusza standaryzację dokonywanych czynności bankowych. Niewątpliwie elementem takiej właśnie standaryzacji są umowy z wykorzystaniem wcześniej przygotowanych wzorców umownych. Tworzy to dwojaką sytuację: z jednej strony o pozytywnym wydźwięku, np. usprawnienie obsługi klientów, a także oszczędność kosztów, brak problemów interpretacyjnych dla banku¹⁰, który przy danym wzorcu mechanicznie stosuje wytyczoną procedurę. Z drugiej strony powoduje niebezpieczeństwo odgórnego narzucania słabszej stronie stosunku prawnego – konsumentowi niekorzystnych uregulowań i pozbawienia go wpływu na ich treść.

⁹ *Porównanie wysokości prowizji i opłat związanych z rozliczeniami pieniężnymi w złotych w polskim sektorze bankowym w okresie listopad 2005 – czerwiec 2006*, Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, listopad 2006; *Porównanie wysokości prowizji i opłat związanych z rozliczeniami pieniężnymi w polskim sektorze bankowym w okresie czerwiec – grudzień 2012 r.*, Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2013.

¹⁰ J. Pisuliński, *Niedozwolone klauzule umowne w obrocie bankowym na wybranych przykładach*, „Prawo Bankowe” 2005, nr 6, s. 15.

Ustawodawca przewidział szczególny reżim odnoszący się do zobowiązań umownych zawieranych przy użyciu wzorca¹¹. Zastosowanie znajdzie on w odniesieniu do umów zawieranych przez konsumentów z bankami. W praktyce banki powszechnie stosują wzorce umowne, które nie zostały zdefiniowane wprost w kodeksie cywilnym. Są one kwalifikowanymi oświadczeniami woli, które poza konsensem, zwyczajami, zasadami współżycia społecznego czy przepisami prawa kształtują treść stosunków prawnych¹². Wzorce umowne z reguły są konstruowane przed powstaniem umowy głównej i określają dalsze postanowienia tej umowy. Są one zatem zbiorem klauzul określających dodatkowe elementy umowy.

Taryfy opłat i prowizji bankowych plasują się właśnie w tej kategorii, gdyż określają one świadczenia uboczne w stosunku do świadczenia głównego, które jest przedmiotem umowy z bankiem zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego, w którym to uznał on, że obowiązek uiszczania opłat i prowizji nie stanowi głównych świadczeń stron¹³. Można więc przyjąć, iż w wypadku stosowania przez bank taryfy opłat i prowizji w postaci wzorca umownego klient będzie korzystał ze szczególnego reżimu ochronnego. Dodatkowo wspomnieć należy, że klient musi być konsumentem w rozumieniu kodeksu cywilnego, to znaczy musi być osobą fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową¹⁴.

Szeroko pojęte usługi bankowe stanowią jeden z ważniejszych obszarów zainteresowania prawa konsumenckiego. Charakteryzuje je wyraźnie zwiększone ryzyko ekonomiczne grożące konsumentowi, które nierównomiernie rozłożone jest między stronami¹⁵. Z uwagi na wskazaną dysproporcję ustawodawca polski implementował Dyrektywę Unii Europejskiej o niedozwolonych klauzulach w umowach konsumenckich, w której zawarty został katalog typowych klauzul niedozwolonych¹⁶. Na kształt tej regulacji w polskim kodeksie cywilnym znalazł się zbiór klauzul, poczytywanych za niedozwolone. Nie jest to jednak katalog wyczerpujący, a jedynie przykładowe wyliczenie, dające obraz profesjonalistom, w tym bankom, jakie postanowienia w umowach z ich nieprofesjonalnymi kontrahentami nie powinny się znaleźć, gdyż są one przez prawo zakazane. Ów katalog

¹¹ Art. 384-385³ ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm. (dalej: Kodeks cywilny).

¹² G. Rączka, *Niedozwolone postanowienia umowne w umowach rachunku bankowego*, „Przeгляд Prawa Handlowego” 2010, nr 4, s. 35.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygnatura akt ICK 472/03, „Prawo Bankowe” 2004, nr 11, s. 21 i nn.

¹⁴ Art. 22¹ Kodeksu cywilnego.

¹⁵ E. Rutkowska, M. Sieradzka, *Nieuczciwe praktyki rynkowe stosowane wobec kredytobiorców-konsumentów – cz. I*, „Prawo Bankowe” 2008, nr 2, s. 47 i nn.

¹⁶ Dyrektywa Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r., nr 93/13/EWG. o niedozwolonych klauzulach w umowach konsumenckich.

klauzul niedozwolonych jest otwarty. Tak więc klauzula w nim niewymieniona również może zostać uznana za niedozwoloną na mocy wyroku sądu.

Klauzule niedozwolone możemy podzielić na cztery kategorie:

- 1) ograniczające bądź wyłączające odpowiedzialność przedsiębiorcy,
- 2) przekazujące przedsiębiorcy kontrolę nad treścią postanowień i wykonywaniem umowy,
- 3) kształtujące niekorzystnie dla konsumenta czas trwania umowy,
- 4) w inny sposób naruszające równowagę kontraktową¹⁷.

Kryteria abuzywności. Napotykając w umowie z bankiem, w załącznikach oraz w regulaminach, na klauzulę wymienioną enumeratywnie przez kodeks cywilny, konsument powinien wiedzieć, że jest to treść niedozwolona i nie będzie go ona wiązać *ex lege*. Umowa zawierająca klauzulę abuzywną zostaje skutecznie zawarta i wywiera skutki w niej określone, z wyjątkiem jednak tych postanowień, których treść jest klauzulą niedozwoloną. Umowa taka wiąże strony w zakresie świadczenia głównego, w tym ceny, jak również w zakresie innych postanowień indywidualnie z konsumentem uzgodnionych. Zasadą bowiem jest, iż szczególnie reżim ochronny w stosunku do konsumenta obowiązuje jedynie co do tych postanowień umownych, na które nie miał on rzeczywistego wpływu, a stanowiących przejaw wspomnianej standaryzacji umów bankowych. Reżim ten nie znajduje zastosowania w wypadku świadczenia głównego stron.

Pojawia się wątpliwość, jak traktować obowiązek uiszczenia prowizji i opłat z tytułu powadzeniem rachunku bankowego?¹⁸ Na to pytanie przyszedł z odpowiedzią Sąd Najwyższy. Pod korzystniejsze dla konsumenta rozwiązania kodeksowe włączono prowizje i opłaty bankowe, uznając, że nie stanowią one świadczenia głównego¹⁹. Wydaje się, iż można by potraktować tę wykładnię rozszerzająco. Ewentualne niekorzystne dla konsumenta zapisy w taryfach opłat i prowizji bankowych powinny być rozpatrywane z poziomu regulacji dotyczących klauzul abuzywnych. Tym samym zaliczyć je można do korzystnego dla konsumenta reżimu odpowiedzialności banku. Taryfy opłat i prowizji za usługi bankowe należy uznać za nieuzgodnione indywidualnie²⁰.

Warunkiem koniecznym rozpatrywania przez Sąd zapisów taryf opłat i prowizji bankowych, zakwestionowanych jako klauzule niedozwolone, jest łączne spełnienie dwóch kryteriów abuzywności. Zapis taki musi być sprzeczny z dobrymi obyczajami oraz rażąco naruszać interesy konsumenta. Owo rażące naruszenie

¹⁷ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 157.

¹⁸ G. Rączka, op. cit., s. 36.

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., ICK 472/03.

²⁰ Uzasadnienie wyroku SN z dnia 6.04.2004 r., tak też SO w Warszawie – Sąd Antymonopolowy wyrokiem z dnia 30.09.2002 r., XVII Amc 47/01 (niepubl.) ws. taryfy opłat i prowizji Banku PEKAO S.A.

interesów konsumenta zachodzi wtedy, gdy pojawia się istotna, nieusprawiedliwiona dysproporcja praw i obowiązków stron na niekorzyść konsumenta²¹.

Kontrola sądowa wzorców umownych. Cywilnoprawnym instrumentem, który można wykorzystać do kontroli bankowych wzorców umownych, jest kontrola abstrakcyjna. Umożliwia ona wszczęcie postępowania sądowego w celu zbadania charakteru klauzul sporządzonych standardowo do ogólnego stosowania i ewentualnego zakazania ich dalszego wykorzystywania²². Kontrola ta odbywa się w oderwaniu od stosunku prawnego łączącego strony. Organem wyłącznie sprawującym ten rodzaj kontroli jest Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (SOKiK) z siedzibą w Warszawie²³. Głównym odzwierciedleniem tej kontroli jest prowadzony przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów rejestr niedozwolonych wzorców umownych. Rejestr ten jest jawny, a stosowanie wszystkich wpisanych do niego klauzul, na podstawie orzeczeń SOKiK, jest zabronione.

Aktualnie²⁴ zarejestrowanych zostało niemalże czterysta klauzul abuzywnych stosowanych w sferze usług bankowych, z czego dwadzieścia odnosi się bezpośrednio do opłat i prowizji. Oczywiście nie dotyczą one jednego podmiotu stosującego owe klauzule w umowach z konsumentami. Orzeczenia SOKiK obrazują skalę problemu, biorąc pod uwagę, iż większość obywateli Rzeczypospolitej jest podmiotem szeroko pojętych usług bankowych, występując jako konsumenci.

Kontrola incydentalna. Stanowi drugą formę kontroli abuzywności klauzul umownych. Jest ona dokonywana na kanwie konkretnego sporu, w tym wypadku sporu pomiędzy bankiem a jego klientem – konsumentem. Główną cechą różniącą kontrolę abstrakcyjną od incydentalnej jest legitymacja procesowa. W zakresie kontroli abstrakcyjnej kodeks postępowania cywilnego określa krąg podmiotów uprawnionych do wszczęcia postępowania bardzo szeroko, stanowiąc, że może to być każda osoba, która mogłaby z podmiotem korzystającym z wzorca zawrzeć umowę. Każdy potencjalny klient banku posiada ową legitymację. Nie ma żadnego wymogu, aby jakikolwiek stosunek prawny istniał już pomiędzy przyszłymi stronami postępowania. Dodatkowo z powództwem przeciwko bankowi mogą także wystąpić organizacje społeczne, do których zadań statutowych należy ochrona konsumenta, zagraniczne organizacje uprawnione do postępowań konsumenckich w Unii Europejskiej, powiatowi i miejscy rzecznicy praw konsumentów oraz Prezes UOKiK. Kontrola incydentalna jest realizowana przez sądy powszechne z powództwa strony stosunku prawnego, a więc klienta banku, tudzież

²¹ K. Kohutek, *Kontrola treści ogólnych warunków umów bankowych na tle nowelizacji kodeksu cywilnego na tle ochrony konsumenta*, „Prawo Bankowe” 2000, nr 12, s. 32.

²² E. Rutkowska, M. Sieradzka, op. cit., s. 49 i nn.

²³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. nr 43, poz. 296 z późn. zm. (dalej: Kodeks postępowania cywilnego).

²⁴ Stan wpisów do rejestru klauzul niedozwolonych został podany na kwiecień 2013 r.

samego banku. W wypadku inicjowania kontroli incydentalnej znaczenie ma stosunek prawny (umowa) łączący strony. Ustawodawca w ramach realizacji pełniejszej ochrony słabszej strony stosunku prawnego przyznaje również kompetencję do wszczęcia postępowania na rzecz konsumenta powiatowym i miejskim rzecznikom praw konsumenta, organizacjom społecznym oraz prokuratorowi²⁵.

Wspomniana odmiennność właściwości sądowej także odróżnia kontrolę abstrakcyjną od incydentalnej. W przypadku tej pierwszej zawsze właściwy jest Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, gdzie postępowanie prowadzone jest zgodnie z kodeksem postępowania cywilnego. Natomiast kontrola incydentalna prowadzona jest przez sądy powszechne z zastrzeżeniem właściwości miejscowej i rzeczowej. Jak wynika z powyższych reguł, klient banku, pragnąc wystąpić na drogę sądową przeciwko swojemu kontrahentowi, kieruje pozew do sądu, którego właściwość wynika z umowy oraz przepisów obowiązującego prawa.

W sferze skutków orzeczeń wydawanych w wyniku postępowań toczących się w ramach kontroli wzorców umownych, również rysuje się wyraźna różnica pomiędzy kontrolą abstrakcyjną a incydentalną. Prawomocne orzeczenie wydane na tle sporu pomiędzy bankiem a konkretnym klientem odnosi skutek jedynie pomiędzy stronami stosunku prawnego. Natomiast orzeczenie wydane przez SOKiK cechuje rozszerzona skuteczność względem osób trzecich, i to od momentu wpisania niedozwolonej klauzuli do rejestru prowadzonego przez Prezesa UOKiK²⁶.

W sferze klauzul abuzywnych, dotyczących opłat i prowizji wpisanych do rejestru, a co za tym idzie prawnie zakazanych, są przypadki, kiedy banki żądają prowizji i opłat za czynności należące do podstawowych obowiązków banku i stanowiących *essentialia negotii* umowy rachunku bankowego²⁷. SOKiK za niedozwoloną uznał klauzulę, zgodnie z którą za wypłaty gotówki z konta bank pobierał od swoich klientów opłatę²⁸. Na kanwie tego orzeczenia wypowiedział się zarówno Sąd Apelacyjny, jak i Sąd Najwyższy, mimo to kwestia dopuszczalności pobierania przez banki opłat za wypłaty z kont oszczędnościowo-rozliczeniowych nie została w tych orzeczeniach jednoznacznie rozstrzygnięta. Sąd Apelacyjny zakwestionował wyrok wydany w tej sprawie przez SOKiK, a z kolei Sąd Najwyższy uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego. Faktem jednak jest, że klauzula ta jest bezsprzecznie naruszającą rażąco interes konsumenta.

Inne orzeczenie wydane przez SOKiK w sprawie stosowania przez bank opłaty za czynności windykacyjne²⁹ jest przykładem przerzucania ryzyka kon-

²⁵ Art. 7 i art. 61 Kodeksu postępowania cywilnego.

²⁶ G. Rączka, op. cit.; zob też: J. Wszolek, *Rejestr klauzul niedozwolonych – zagadnienia systemowe oraz wątpliwości konstytucyjne wokół skutków wpisu*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 12, s. 640 i nn.

²⁷ G. Rączka, op. cit., s. 40.

²⁸ Wyrok SOKiK z dnia 13 maja 2002 r., sygn. XVII Amc 39/01.

²⁹ Klauzula niedozwolona UOKiK nr wpisu 4288, sygn. XVII AmC 2718/10.

traktowego na jedną ze stron stosunku prawnego – konsumenta. Narusza zasadę równości. Obie z wymienionych wyżej klauzul niewątpliwie stoją w sprzeczności z dobrymi obyczajami.

Zakończenie

Wydaje się, że świadomość konsumentów na rynku, w tym finansowym, nie jest mocnym elementem. Dobra znajomość problematyki warunków korzystania z usług bankowych mogłaby chronić przed spotykanymi, niekorzystnymi zapisami w umowach. Wydaje się także, że w zakresie opłat i prowizji wiedza o przyjętych rozwiązaniach nie jest dobrze rozpowszechniana.

Należy również zwrócić uwagę na nowe regulacje w sferze opłat i prowizji przyjęte w ustawie o usługach płatniczych³⁰. Ustawodawca tym aktem prawnym nałożył na dostawców usług płatniczych, m.in. banki, obowiązki uzgadniania z konsumentami opłat za przyjmowanie wpłat i wypłat gotówki, świadczenie usługi przekazu pieniężnego, polecanie zapłaty i innych.

Dostawcy usług płatniczych mają obowiązek przekazywania informacji użytkownikowi³¹ o wszelkich opłatach należnych dostawcy wraz z wyszczególnieniem kwot tych opłat. Ponadto ustawodawca stanowi, iż opłaty z tytułu świadczenia usług płatniczych pobierane okresowo są należne dostawcy jedynie za okres obowiązywania umowy ramowej, zaś opłaty uiszczone z góry podlegają proporcjonalnemu zwrotowi. Jest to nowatorskie rozwiązanie w polskim systemie prawnym i stanowi implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego³² w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego.

Literatura

- Analiza funkcjonowania opłaty interchange w transakcjach bezgotówkowych na rynku polskim*, NBP Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, styczeń 2012.
- Bącznyk M., E. Fojcik-Mastalska, L. Góral, *Prawo bankowe Komentarz*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007.
- Dyrektywa Rady z dnia 5 kwietnia 1993 r., nr 93/13/EWG. o niedozwolonych klauzulach w umowach konsumenckich.
- Elementy finansów i bankowości*, red. Flejterski, B. Świecka, CeDeWu, Warszawa 2010.
- Klauzula niedozwolona UOKiK nr wpisu 4288 w rejestrze klauzul niedozwolonych, sygn. XVII AmC 2718/10.
- Kohutek K., *Kontrola treści ogólnych warunków umów bankowych na tle nowelizacji kodeksu cywilnego na tle ochrony konsumenta*, „Prawo Bankowe” 2000, nr 12.

³⁰ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz. U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.

³¹ Definicja użytkownika zgodnie z art. 2 pkt 34 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz. U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.

³² Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego.

- Ofiarski Z., *Prawo bankowe. Komentarz*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
- Pisuliński J., *Niedozwolone klauzule umowne w obrocie bankowym na wybranych przykładach*, „Prawo Bankowe” 2005, nr 6.
- Porównanie wysokości prowizji i opłat związanych z rozliczeniami pieniężnymi w polskim sektorze bankowym w okresie czerwiec – grudzień 2012*, Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa 2013.
- Porównanie wysokości prowizji i opłat związanych z rozliczeniami pieniężnymi w złotych w polskim sektorze bankowym w okresie listopad 2005 – czerwiec 2006*, Narodowy Bank Polski, Departament Systemu Płatniczego, Warszawa, listopad 2006.
- Prawo bankowe oraz ustawa o Narodowym Banku Polskim*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Raport o sytuacji banków w 2011 r.*, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012.
- Rączka G., *Niedozwolone postanowienia umowne w umowach rachunku bankowego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2010, nr 4.
- Rutkowska E., Sieradzka M., *Nieuczciwe praktyki rynkowe stosowane wobec kredytobiorców-konsumentów – cz. I*, „Prawo Bankowe” 2008, nr 2.
- Sprawozdanie Zarządu Banku z działalności Grupy Kapitałowej PKO Banku Polskiego SA za 2012 rok*, PKO BP S.A., 4 marca 2013 r.
- Stanowisko Ministerstwa Finansów w sprawie dokumentu – Konsultacje w sprawie rachunków bankowych*, Warszawa, 12 czerwca 2012 r.
- Sytuacja na rynku kredytowym. II kwartał 2013*, NBP, Warszawa, kwiecień 2013.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. nr 43, poz. 296 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, Dz. U. nr 199, poz. 1175 z późn. zm.
- Wszolek J., *Rejestr klauzul niedozwolonych – zagadnienia systemowe oraz wątpliwości konstytucyjne wokół skutków wpisu*, „Monitor Prawniczy” 2011, nr 12.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygnatura akt ICK 472/03, „Prawo Bankowe” 2004, nr 11.
- Wyrok Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 13 maja 2002 r. XVII Amc 39/01.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie – Sądu Antymonopolowego z dnia 30 września 2002 r. XVII Amc 47/01 (niepubl.) ws. taryfy opłat i prowizji Banku PEKAO S.A.

The issue of fees and commissions in banks

Abstract. *A revival of interest is shown towards the different aspects of problems associated with charges and bank brokerage from Polish specialised bank environments, as well as from initiatives of the European Commission. This paper attempts to show the approximation of the chosen issues from the sphere of regulating processes at the level of regulatory (inside system) and real processes (level and structure of income from title of charge and bank brokerage, exemplary conditions of transactions in systems of time sale). It particularly focuses on problems of protection of the impermissible clause on bank service markets, and in agreements reached between a weaker party and the professional one.*

Keywords: *charge and bank brokerage, interchange charge, impermissible clause in bank agreements*